

דף כ

ל. מתי זמנם של קריאת המגילה ביום הפורים, מילה טבילה והזיה?

אין קורין את המגילה ביום הפורים, ולא מלים (בין מילה בזמנה בין שלא בזמנה. עפ"י רמב"ם מילה א,ה. וכ"מ מכמה ראשונים כאן. וע' דבר אברהם ח"ב א) ולא טובלים ולא מזים עד שתנף החמה. וכולם שעשו משעלה עמוד השחר – כשר (שכולם צריכים להעשות ב'יום' כפי שדרשו בגמרא, ובעצם משעלה עמוד השחר יום הוא, כפי שדרשו מהכתוב בנחמיה בעבודת בית המקדש, אך לכתחילה צריך להמתין עד הנף החמה).
א. טבילה שאמרו, יש מפרשים טבילת הטמאים ביום השביעי שלהם לאחר ההזאה [אבל לאחר היום השביעי – טובלים אף בלילה (רש"י תוס' ועוד). וכתבו התוס' שיש טבילה נוספת שלפני הזאה, והיא כשרה אף בלילה]. ויש מפרשים טבילת האזוב לצורך ההזאה, שאינה כשרה אלא ביום (עתוס' וש"ר).

ב. זה שלכתחילה צריך להמתין עד הנף החמה, פרש רש"י (ועוד) לפי שאין הכל בקיאים בדבר הלכך צריך להמתין עד שיהא יום ברור [ולשון הרא"ש (ברכות פ"א ט): 'לכתחלה אין לעשותה משום דנראה כליה']. ויש שדקדקו מדברי רבנו תם (בתוס' יומא לו: ומהרמב"ם (מילה א,ה; פרה יא,א) שהוא דין דאורייתא לכתחילה (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א קפא, א [וע"ש שבאר כן אף בדעת רש"י]; שיעורים לזכר א"מ ח"א עמ' קו ואילך).

טבילת שומרת יום כנגד יום, גם היא אינה אלא ביום [כאשר טובלת בו ביום ששומרת, אבל אחר כך יכולה לטבול אף בלילה], כיון שצריכה ספירה, אין 'ספירה' אלא ביום (כמו שכתוב וספרה לה שבעת ימים).

דפים כ – כא

לא. אלו מצוות כשרות כל היום ואלו כשרות כל הלילה?

כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל (ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה'; זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו) ולנטילת לולב (ולקחתם לכם ביום הראשון) ולתפלת המוספין ולמוספין (דבר יום ביזמו, ותפלת המוספים כמוספים. ולכתחילה זמן המוספים בין שני התמידים אבל בדיעבד כשר כל היום. ר"ן ועוד) ולוידוי הפרים (פר העלם דבר של צבור ופר כהן משיח, שלמדים 'כפרה – כפרה' מיום הכפורים) ולוידוי (כהן גדול ב)יום הכפורים (וכפר בעדו ובעד ביתו – בכפרת דברים הכתוב מדבר. ונאמר ביום הזה יכפר עליכם) ולוידוי מעשר (ואמרת לפני ה' אלקיך בערתי הקדש... היום הזה ה' אלקיך מצוך...). לסמיכה ולשחיטה (וסמך... ושחט; ביום זבחכם) לתנופה (ביום הניפכם את העמר) ולהגשה (והניף... והקריב) ולקמיצה ולהקטרה ולמליקה ולקבלה ולהזיה (ביום ציתו את בני ישראל להקריב את קרבניהם...) ולהשקית סוטה ('תורה – תורה' ממשפט) ולעריפת העגלה ('כפרה' כתוב בה כקדשים) ולטהרת המצורע (... ביום טהרתו). וכן סידור וסילוק בזיכום כשרים כל היום לרבי יוסי [אבל חכמים מפרשים תמיד ממש ולדבריהם צריך לסדר מיד כשמסלק].
וכן מילה טבילה והזאת טמאים אינה אלא ביום, כפי ששנינו לעיל. בתפלין – נחלקו תנאים אם עיקר זמנם ביום בלבד או אף בלילה, וכן בציצית נחלקו תנאים.

א. יש להסתפק שהקורא קודם הנץ החמה באופן שהוא עצמו אינו רוצה לצאת בקריאה זו – שאינו מוציא אחרים, שמא אין דין 'ערבות' במצוות אלא בזמן שנכון לכתחילה לקוראה (עפ"י מנחת שלמה ג. ומסתבר שבשעת הדחק שאינם יכולים לקרוא אח"כ וכד' שמותר להם לכתחילה לקרוא כן, יכול להוציאם שהרי כל ישראל ערבים לקיים חיוב זה).

ב. דינים, חליצה וגטין – נוהגים ביום בלבד, ולא שנו במשנה אלא מצוות עשה קבועות שהן חובה (אור זרוע תשמה).

קריאת התורה – הסכמת כמה פוסקים שזמנה בעצם כל היום, ולכן אם לא קראו בבוקר, אפשר לקרוא במנחה (כן פסק במשנה-ברורה קלה סק"א לענין שני חמישי. וע' גם שו"ת מהרי"א א"ח נא [ודלא כשו"ת בית שערס א"ח סוס"י נ]. וכן כתב הדגול-מרבבה (קלה) לענין שבת, וכן נקטו שאר פוסקים [דלא כהרחי"א בשו"ת חיים שאל ח"א עא]. וע' בשו"ת מהר"ם חלאוה (מה) אודות קריאת ר"ח ופרשת שקלים. ע' בכל זה בשבט הלוי ח"ד טו וח"ה טז, ד).

כל הלילה כשר לקצירת העומר (שכן דרשו במנחות סו, קצירה וספירה בלילה והבאה ביום. ולתנא דמנחות, עומר שנקצר ביום כשר. ונחלקו הראשונים בדבר להלכה. ע' במנחות עב), ולהקטר חלבים ואברים (ואולם אם לא משלה בהם האור עד חצות אין נקטרים אחר חצות. תוס' עפ"י יומא כ:.) וכן אכילת פסחים [כרבי עקיבא, אבל לרבי אלעזר בן עזריה אינה אלא עד חצות. ונחלקו הראשונים כמי הלכה. ואף לרבי עקיבא גזרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה (ע' ריש ברכות ובתוס').]

א. זמן אכילת מצה בליל פסח; לראב"ע – עד חצות, ולרבי עקיבא – כל הלילה (ע' פסחים קכ וראשונים). ונחלקו הדעות לענין אמירת ההלל, אם מצוותו עד חצות [לראב"ע] או כל הלילה. זמן סיפור יציאת מצרים – לראב"ע זמנו עד חצות, וכן מפורש בדברי רבי אלעזר במכילתא (בא, קכה) ואולם כל המרבה לספר גם לאחר זמן זה הרי זה משובח (עפ"י מנחת חינוך כא, ב; משך חכמה בא, יג).

יש מי שחידש שמצוה מן התורה לאכול פסח [ומצוה] מיד כשחשכה. 'זוה דין חדש לא הזכיר בראשונים... ועוד צריך באור' (אור שמח חמץ ומצה ו,א).

ב. בזמן קריאת שמע נחלקו תנאים (ריש ברכות) אם מצוותה כל הלילה או עד חצות [מדרבנן] או עד סוף אשמורה הראשונה [שזהו זמן שכיבה – שעה שבני אדם הולכים לשכב].

ג. נחלקו ראשונים האם גזרו חכמים על הקטר חלבים ואברים שמצוותם עד חצות [ולדעת הרמב"ם אף בדיעבד אם לא הקטירו קודם לכן שוב לא יעלו על המזבח] אם לאו (עריש"י ריש ברכות; ראשונים פסחים קכ; רמב"ם מעשה הקרבנות ד, ב תמידין א, 1).

ד. נחלקו ראשונים אם ספירת העומר בלילה דוקא או כשרה אף ביום (עתוס' כאן ובמנחות סו. או"ח תפט. וע' בבאור השיטות בשו"ת אור לציון ח"א לו).

פרק שלישי; דף כא

לב. א. הקורא את המגילה והקורא בתורה – עומדים או יושבים?

ב. רב המלמד לתלמיד – מעומד או מיושב?

ג. האם יכולים כמה אנשים לקרוא יחדיו את המגילה? ומה הדין לענין קריאה בתורה ובנביא ותרנגומיהם, ולענין קריאת ההלל?

ד. סדר ברכות המגילה לפנייה ולאחריה – כיצד?

ה. כמה אנשים קוראים בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה, וכיצד הם מברכים?
ו. מהו מנין הפוסקים הקטן ביותר לקריאת התורה ולכל קורא וקורא?

א. הקורא את המגילה – עומד או יושב, מה שאין כן בתורה (ואתה פה עמד עמדי).

א. בצבור, לכתחילה לא יקרא את המגילה יושב אלא יעמוד מפני כבוד הציבור (רמב"ם; שו"ע

או"ח תרצ"א. וכדעת רוב-ככל הראשונים שביחיד אף לכתחילה קוראים אותה בישיבה. וי"ח).

ב. המגן-אברהם (תרצ"א) נקט שהברכה תהא מעומד. ודעת הפני-יהושע שמצוות הנעשות בישיבה

אין צריך לברך עליהן בעמידה. (בהר-צבי כתב עפ"י הפני-יהושע ללמד זכות על הנשים הנוהגות לישב

כשזומעות ברכת המגילה. וכן נפ"מ לענין ברכות התורה הנאמרות על הלימוד שבישיבה. ובערוה"ש כתב

שמברכים אותה אף במישוב ובתשובות והנהגות לגר"מ שטרנבוך שליט"א צדד שראוי לעמוד בה).

לכאורה נראה שבברכה שלאחריה אף לדעת המגן-אברהם אין צריך לעמוד בה, שלא מצינו אלא בברכת המצות

(ע' גם משנ"ב ח סק"ב; תקפה סק"א) אבל זו אינה ברכת המצוה אלא ברכת שבת והודאה [וכמו שכתבו ראשונים

שלכך אינה נחשבת ברכה הסמוכה לחברתה, כי נתקנה על הנס ולא על הקריאה]. ושוא אף עדיף בישיבה משום

קביעות וחשיבות, וכעין שכתבו בבן איש חי (שנה א חקת ד) ובכף החיים (קפג, נא) אודות ברכות הנהגין. אך

אולי למנהג האשכנזים עדיף לעמוד בברכת השבת, וכמו שנהגו ב'שתבח' (ע' רמ"א נא, ז; משנ"ב נג, א). שלא

כמנהג הספרדים שאין עומדים ב'שתבח' מלבד הש"ץ (ע' כף החיים נא, מב נג, א).

ג. כתבו הפוסקים שהעולה לתורה או המתורגמן או החזן הקורא בקול עם העולה, אין להם לסמוך

על הכותל או על העמוד, אלא אם הוא בעל בשר (עתוס' להלן לא: מ"למדנו; או"ח קמא, א).

ד. לדעת רוב הפוסקים אין הקהל צריך לעמוד בשעת קריאת התורה. ואולם מהר"ם מרוטנבורג

החמיר בדבר (מובא במרדכי שבת תכב; רמ"א נ, א), שכל דבר שבקדושה צריך עמידה. [יש

מפרשים דבריו כחומרא שהחמיר על עצמו (ב"ח) ויש אומרים שנקט כן מן הדין (רמ"ע מפאנו;

דברי המודות)].

ה. יש מי שכתב שגם הקורא בתורה ביחידות צריך לעמוד (ע' פירוש ר"א מן ההר, דלא כדמשמע מרש"י

ועוד).

ב. תנו רבנן, מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו למדים תורה אלא מעומד, משמת רבן גמליאל ירד חוליו

לעולם והיו למדים תורה מיושב. וזהו ששינו משמת רבן גמליאל בטל כבוד תורה.

ואמר רבי אבהו: מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידו על גבי קרקע שנאמר ואתה פה עמד

עמדי (אלא או שניהם על גבי המטה או שניהם על גבי קרקע. רש"י).

הראשונים הקשו סתירת הסוגיות בענין זה, ולפי תירוץ אחד בשמועות קשות אפשר לרב לישב

על גבי ספסל הגם שהתלמיד על הקרקע, מפני קושי העיון. ולתירוץ אחר לא הקפידו כאן

אלא בתלמידים שהגיעו לכלל סמיכה, שראוי לרב לחלוק להם כבוד (ער"ן רשב"א ומאירי).

ובחודשי הנצי"ב צדד לחלק בין לימוד לרבים, שמאז ומעולם היה בישיבה [וגם הרב ישב גבוה מהתלמידים ולא

בשוח ממש], ובין לימוד ביחיד או רב המלמד לתלמיד אחד).

ג. במגילה, קראה אחד או שנים – יצאו (ואפילו לכתחילה. ר"ן). ואפילו עשרה קורים אותה (ועשרה

מתרגמים) – כיון שחביבה על שומעיה, נותנים דעתם עליה ושומעים. וכן בהלל. אבל בקריאת התורה

אחד קורא ואחד מתרגם. ובנביא – אחד קורא ושנים מתרגמים (שהקלו בתרגום הנביא לפי שאינו נצרך

להבנת המצוות).

בשׁו"ת אגרות משה (ח"א קב) נשאל אודות שני נערים שנעשים בני-מצוה ושניהם רוצים בדוקא לקרוא את ההפטרה, האם יכולים לקרוא יחדיו. והורה למעשה לאסור, שאף על פי שבאופן זה חביב על השומעים לשמעם ושניהם יכולים להישמע, נראה שלא חילקו חכמים ואסרו לעולם לקרוא שנים בנביא (וע"ש מה יעשו).

ד. לפני קריאת המגילה מצוה לברך כעל שאר המצוות, אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מקרא מגילה. וכן מברך שעשה נסים ושהחינו (כפי שנהג רב ששת מקטרוזיא כשנודמן לפני רב אשי). לאחריה, מקום שנהגו לברך – יברך, ושלא יברך – לא יברך (רש"י: אין צריך לברך). מה מברך בא"י אמ"ה (הא-ל). ובשו"ע לא גרס זאת. וכן הכריע הא"ר. משנ"ב) הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו, בא"י הנפרע לישראל מכל צריהם. רבא אמר: (חותם) הא-ל המושיע. אמר רב פפא: הלכך נאמר לשניהם: בא"י הנפרע לישראל מכל צריהם הא-ל המושיע.

א. הנוסח בסידורים כיום: '... והנוקם את נקמתנו, והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו, והנפרע לנו מצרינו. בא"י הנפרע לעמו ישראל...', ואולם בסידורי בעל התניא וריעב"ץ ובעולת ראה הנוסח כבגמרא).

ב. כתבו הר"ן והריטב"א לדייק מלשון הגמרא, שאף בקריאת המגילה ביום מברך 'שהחינו' [וכן בדין, כי עיקר קריאתה ביום הוא. ר"ן] וכן הוא מנהג אשכנז (הגהות אשר"י; רמ"א תרצב,א). ואולם לדעת הרמב"ם והשלחן-ערוך אין חוזרים ומברכים 'שהחינו' בקריאת היום (ע"ע לעיל ד).

ג. ברכת 'הרב את ריבנו', יש אומרים שאינה נהגת אלא בציבור (ארחות חיים עפ"י הירושלמי, מובא ביתה יוסף. וכן הביא הרמ"א. ואף על פי שיש חולקים על כך, למעשה יש להימנע מלאמרה ביחיד. עפ"י משנ"ב ובאה"ל שם). ואפילו כינס היחיד עשרה לשמוע קריאתו. ואפילו היו תשעה השומעים לחובתם והעשירי כבר שמע המגילה – לא יברכו (רשימות הגרשו"א – הליכות שלמה יט,ו). ואילו בספר בן איש חי (תצוה יג) כתב שראוי ליחיד לברכה, וכתב שכן הוא המנהג. (ובאר דבריו בשו"ת אור לציון (ח"א מח), לפי מה שיש לדקדק מרש"י שגם במקום שלא נהגו לברך מותר לברכה, וטעם הדבר לפי שכך היתה התקנה מעיקרא, שהרוצה יוכל לברכה בכל מקום, וכיון שעל פי הקבלה יש מעלה וחשיבות רבה לברכה זו, ראוי שלא לזלזל בה ולברך בשם ומלכות. ואם רוצה להחמיר יברך בלא שם ומלכות. עכ"ד).

ה. בשני וחמישי ובשבת במנחה שקורין בתורה מתקנת עזרא (ב"ק פב) – קורין שלשה אנשים [כנגד תורה נביאים וכתובים (רב אסי); כנגד כהנים לויים וישראלים (רבא)], אין פוחתים מהם ואין מוסיפים עליהם (שלא יקשה לציבור, מפני שהם ימי מלאכה. ובשבת במנחה סמוך לחשכה הוא שהרי כל היום היו רגילים לדרוש. רש"י), ואין מפטירים בנביא.

הפוחת והחותם בתורה – מברך לפניו ולאחריה. ועתה כל אחד ואחד מהקוראים מברך לפניו ולאחריה – כן תקנו חכמים משום הנכנסים באמצע הקריאה, שייסברו אין מברכים בתורה לפניו, וכן היוצאים יסברו שאין ברכה בתורה לאחריה. [ובגמרא להלן (כב). צדדו כאפשרות שלכך רב כשהודמן לבבל לא היה מברך אלא לפניו, לפי שלא היה חושש באותה שעה אלא לנכנסים אך לא ליוצאים באמצע הקריאה].

ו. אין פוחתים מעשרה פסוקים בבית הכנסת [כנגד עשרה בטלנים שבבית הכנסת (רבי יהושע בן לוי); כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני (רב יוסף); (כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהלים. רבי לוי); כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם (רבי יוחנן)]. וידבר... עולה מן המנין.

כתבו התוס': במקום שנגמר הענין בתשעה פסוקים אין צריך לקרוא עשרה, כגון בפרשת 'ויבא עמלק' (וכן הביא הר"ף מהירושלימי. ושם מובא טעם נוסף; לפי שזהו סדורו של יום). כל קורא לא יקרא פחות משלשה פסוקים. ואמר רבא: מי מהם שקורא ארבע – הרי זה משובה [לפי שיש לכל אחד מהם מעלה, לראשון לאמצעי ולחותרם].

הכרעת הפוסקים שאף בדיעבד אם קרא פחות משלשה פסוקים לא יצא וחוזר וקורא (ע' בשו"ת מהרי"ק קעז; שו"ת מהרי"ל קמט (קס); או"ח קלז, ד. וע"ש במשנ"ב חילוקי דינים לענין ברכה). אבל אם קרא שני פסוקים ומחצה, ובכלל זה כשקרא שלשה פסוקים ודילג על תיבה אחת או שינה אותה – בדיעבד עלתה לו קריאה זו לענין מנין העולים (עפ"י הר צבי). ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד כג) נסתפק בדבר, כי שמא לדעת רב שאין פוסקים הפסוק באמצע, היתה התקנה מעיקרא שלא לפחות משלשה פסוקים שלמים [ונקט שם כהנחה פשוטה להשוות דין שמיעה לדין קריאה, שאם אחד מהקהל החסיר תיבה מקריאת שלשה פסוקים, אפשר שלא יצא ידי חובתו]. ועע"ש בח"א לח בטעה במנחה של שבת וקרא שני פסוקים גדולים, כיצד יעשו. ושמעתי בשם חדושי הר"ם שבדיעבד אם קרא שני פסוקים אינו חוזר [בשני ובחמישי שאין מוסיפים על שלשה עולים]. וצ"ב.

דפים כא – כב

לג. א. פרשת ראש חדש – כיצד מחלקים אותה לקוראים?

ב. פרשה של חמשה פסוקים, האם אפשר לחלקה לשני קוראים?

א. בראש חדש קוראים ארבעה אנשים; מתחילים בצו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי... (פרשה בת שמונה פסוקים). וביום השבת (שני פסוקים) ובראשי חדשיכם... (חמשה פסוקים). שאל עולא בר רב את רבא כיצד מחלקים ביניהם הפסוקים והלא אין משיירים שני פסוקים בתחילת הפרשה או בסופה, והשיב לו שנחלקו בכיצד בזה רב ושמואל בפרשה בת חמשה פסוקים, האם השני דולג וחוזר על פסוק אחד שקרא הראשון או פוסקים פסוק אחד לשנים וכל אחד קורא שני פסוקים ומחצה. והסיקו הלכה כרב, שדולג. ואמצעי דולג.

המנהג הרווח (וכן החזיקו בשו"ת חת"ס ובמשכנות יעקב) הוא שהראשון קורא שלשה פסוקים (וידבר, צו, ואמרת) והשני חוזר וקורא פסוק אחד שקרא הראשון וממשיך עוד שנים (ואמרת, את הכבש אחד, ועשירית האיפה), והשלישי קורא מעלת תמיד וגומר הפרשה (3 פסוקים) וממשיך וביום השבת עד ובראשי חדשיכם (2 פסוקים). והרביעי קורא פרשת ובראשי חדשיכם. ודעת הב"ח ופרי חדש שיותר טוב שהשלישי יקרא עד 'וביום השבת' והרביעי יקרא 'וביום השבת' ובראשי חדשיכם' עד גמירא. אכן מהפרי-מגדים משמע שעדיף לעשות כמנהגנו (משנ"ב תכג סק"ג).

ודעת הגר"א (וכן יש לכך סימוכים בראשונים (ערמב"ן ועוד), כהן קורא שלשה פסוקים ולוי חמשה עד סוף הפרשה, והשלישי חוזר וקורא שלשה פסוקים אחרונים בפרשה שקראו, וקורא גם 'וביום השבת', והרביעי קורא 'ובראשי חדשיכם' (ע' משנ"ב ובאה"ל שם).

ב. פרשה של חמשה פסוקים – אין לחלקה לשנים, שאין מפסיקים בשני פסוקים סמוך לראש הפרשה או לסופה, גזרה מפני הנכנסים או היוצאים, שיסברו שאפשר לקרוא שני פסוקים. ובשלא אפשר, כגון שהפרשה שלאחריה אינה מענינו של יום כלל – רב אמר דולג וחוזר פסוק אחד ממה שקרא הראשון, ושמואל אמר פוסק הפסוק האמצעי לשנים. והסיקו הלכה כרב כנ"ל.